

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

СЕРГЄВА НАТАЛІЯ МИКОЛАЇВНА

УДК: 342.9

ОРГАНІЗАЦІЙНО - ПРАВОВІ ОСНОВИ МОРСЬКОГО АГЕНТУВАННЯ

Спеціальність 12.00.07 - теорія управління;
адміністративне право і процес;
фінансове право

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса -2000

Дисертацію с рукопис.

Робота виконана на кафедрі морського та митного права
Одеської національної юридичної академії

Науковий керівник доктор юридичних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України
ДОДІН Євген Васильович,
Одеська національна юридична академія,
завідувач кафедри морського та митного права

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор **ШКАРУПА Віктор Костянтинівич**,
Академія державної податкової служби України, завідувач кафедри
дзнання та попереднього слідства

кандидат юридичних наук **ЦАРЬОВА Людмила Кузьмівна**,
Одеська національна юридична академія, доцент кафедри
адміністративного і фінансового права

Провідна установа

**Національна академія внутрішніх справ МВС України,
кафедра адміністративного права, м. Київ**

Захист відбудеться «23» червня 2000 року о 14 годині
на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.01 Одеської національної
юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Одеської національної
юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий «22» червня 2000 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

ЧАНИШЕВА Г.І.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В умовах проведення в Україні ринкових реформ колишня система управління в морській галузі зазнала глибоких змін. Процеси роздержавлення, демонополізації і приватизації підприємств морського транспорту призвели до серйозного відновлення законодавства, що регулює відносини в морській галузі та управління нею.

Сьогодні перед законодавцем і юридичною наукою України стоїть завдання створити правову основу для успішного функціонування морського транспорту. Для вирішення цього завдання велике значення має вдосконалення правового регулювання окремих видів підприємницької діяльності, зокрема, морського агентування, яке є особливим видом діяльності з організації і координації всіх операцій, пов'язаних із забезпеченням і обслуговуванням суден як у портах, так і за їх межами.

За останні роки до адміністративного законодавства України впроваджено нові поняття й терміни, та виникла необхідність у дослідженні адміністративно-правовою наукою ряду правових інститутів, регулювання яких істотно змінилося. Йдеться, насамперед, про інститут морського агентування, державна монополія на здійснення якого була скасована на початку ринкових реформ в Україні. Однак, дотепер не розкрито належним чином правову природу морського агентування, правове становище суднового агента, особливості організаційно-правових засобів регулювання морського агентування.

У правовій науці, також і в адміністративно-правовій, ніколи не відзначалося, що судновий агент діє не тільки в господарській сфері, але й у сфері державного управління, виступаючи як суб'єкт адміністративного права та маючи специфічні права й обов'язки, яких не мають інші суб'єкти підприємницької діяльності.

На жаль, специфіка діяльності суднових агентів тривалий час не була об'єктом детального дослідження юристів, а вивчення організаційно-правових основ морського агентування не одержало свого відображення в правовій науці, що обмежує сферу дії адміністративного законодавства, збіднює предмет адміністративно-правової науки.

Проблеми морського агентування досліджувалися здебільшого з економічного погляду і переважно в працях економістів: Брухіса Г.Ю., Курбатова М.О., Лимонова Е.Л., Луговцова А.Ф., Луцан Н.О., Маслова Г.О., Плужникова К.І.

Єдиним монографічним дослідженням питань морського агентування вченими-юристами була праця Кейліна А.Д. та Фриденштейна Я.Б., опублікована ще в 1938 році.

Тільки окремі аспекти морського агентування були об'єктом дисертаційних досліджень Виноградова М.М. (1970 р.), Попова Д.П. (1974 р.).

Але усі вказані вище автори аналізували морське агентування ще за часів існування державної монополії агентування суден, отож, відповідно, багато аспектів їх робіт є застарілими.

У правовій літературі проблеми морського агентування під кутом зору його організаційно-правових основ не розглядалися.

Тому не розроблено концептуальних положень, пов'язаних з організаційно-правовим становищем суднового агента, відсутні розробки з питань специфіки державного регулювання морського агентування, його основ і меж.

Таким чином, актуальність дисертаційного дослідження на обрану тему обумовлена рядом істотних причин. По-перше, це необхідність дослідження організаційно-правових основ морського агентування у зв'язку зі специфікою діяльності суднових агентів, зміною їхнього правового статусу у результаті реформування ринкових відносин і розширення сфери підприємництва, із залученням до цієї сфери суднових агентів, поширенням на них засобів і методів державного регулювання підприємницької діяльності. По-друге, це відсутність у вітчизняній науці теоретичних розробок правового характеру, що визначають основи діяльності суднових агентів в Україні, як специфічних суб'єктів адміністративного права. По-третє, необхідність ефективних у практичному відношенні наукових рекомендацій щодо визначення методів і меж державного впливу на морське агентування.

За таких умов аналіз організаційно-правових основ морського агентування є актуальним і перспективним з погляду адміністративно-правової науки.

Теоретичною базою для дослідження послужили праці вчених в галузі теорії держави і права: Алексєєва С.С., Копейчикова В.В., Кормич Л.І., Орзіха М.П., Рабіновича П.М., Сурілова О.В., Фрицького О.Ф., спеціалістів адміністративно-правової науки: Авер'янова В.Б., Бахраха Д.М., Голосніченка І.П., Додіна Є.В., Ківалова С.В., Опришка В.Ф., Пахомова І.М., Погрібного О.О., Тихомирова Ю.О., Шемшученка Ю.С., Шкарупи В.К., спеціалістів з морського права Балобанова О.О., Висоцького О.Ф., Колоджина А.Л., Шемякіна О.М., спеціалістів у галузі підприємницького права Саніахметової Н.О., Семчика В.І. та інших.

Методологічною основою дослідження є сукупність дослідницьких методів і прийомів наукового пізнання. В процесі роботи над дисертацією використовувалися як загальнонаукові методи, зокрема, історичний,

системний, структурно-функціонального аналізу, так і спеціально-наукові методи - формально-нормативний, порівняльного правознавства та деякі інші.

Практичною основою роботи є чинне законодавство України, законодавство і практика зарубіжних країн (Бельгії, Великобританії, Голландії, Данії, Іспанії, Італії, Німеччини, Росії, Франції, Швеції, Японії), уніфіковані міжнародні документи, більшість з яких ніколи не була в обігу у вітчизняній адміністративно-правовій науці.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрямок дослідження пов'язано з програмою наукових досліджень, що виконуються Одеською національною юридичною академією з теми "Проблеми розвитку держави та права України в умовах ринкових відносин". Тема дисертації пов'язана також із плановими темами досліджень кафедри морського та митного права Одеської національної юридичної академії, зокрема, з темою науково-дослідної роботи "Організаційно-правові основи торговельного мореплавства".

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є з'ясування природи морського агентування, аналіз його організаційно-правових основ, визначення специфіки адміністративно-правового статусу судового агента, сутності й змісту морського агентування, можливості забезпечення стабільності відносин у цій сфері, що сприятиме ліквідації окремих прогалин в адміністративно-правовій науці і науці морського права, а також допоможе розробити рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання морського агентування.

Для досягнення поставленої мети вважається необхідним вирішення таких завдань:

- виявлення історичних передумов виникнення морського агентування, історії його правового регулювання, процесу становлення як самостійного виду діяльності та особливостей організації морського агентування в умовах колишньої державної монополії;

- проведення порівняльної характеристики правових актів, що регулюють морське агентування в зарубіжних країнах з метою використання корисного зарубіжного досвіду з урахуванням національних умов і особливостей ринкової економіки в Україні;

- аналіз чинних нормативно-правових актів, що визначають правове становище судових агентів та встановлюють порядок здійснення агентування морського торговельного флоту в Україні;

- визначення правових засобів державного впливу відповідно до економічних і правових цілей морського агентування та умов його здійснення;

- створення єдиного понятійного апарату, заснованого на єдності термінів, що застосовуються до даного виду діяльності;

- розкриття змісту і сутності морського агентування, надання основ класифікації суднових агентів, загальної характеристики функцій, які здійснюються судовими агентами, з погляду адміністративного права, з метою виявлення особливого характеру і важливого значення їх діяльності у забезпеченні належного управління у сфері морського транспорту;

- аналіз основних проблем здійснення морського агентування, виявлення ролі національних асоціацій суднових агентів у вирішенні цих проблем, вивчення діяльності міжнародних організацій і розроблених ними документів, спрямованих на уніфікацію правового регулювання діяльності суднових агентів і вироблення міжнародних стандартів здійснення морського агентування з метою визначення можливостей їх застосування в Україні;

- проведення аналізу практики державного регулювання морського агентування в Україні, визначення шляхів оптимізації законодавства, що стосується діяльності суднових агентів.

Наукова новизна отриманих результатів. З погляду адміністративно-правової науки і науки морського права дисертаційна робота є першим комплексним дослідженням одного з нових інститутів адміністративного права - сукупності норм, які регламентують організаційно-правові основи морського агентування. Це дозволило комплексно розглянути взаємовідносини органів держави і суднових агентів при здійсненні процесів їх легалізації, ліцензування морського агентування, контролю з боку уповноважених державних органів за діяльністю суднових агентів та інших засобів і методів державного регулювання щодо суднових агентів при виконанні ними функцій з організації і координації всіх операцій, пов'язаних із забезпеченням і обслуговуванням суден.

Наукова новизна проведеного дослідження полягає у тому, що:

- визначено поняття судового агента, його правовий статус і, зокрема, адміністративно-правовий статус;

- виділено особливі функції судового агента, що мають адміністративний характер;

- виявлено основні засоби державного регулювання морського агентування та визначено межі їхнього впливу;

- внесено пропозиції щодо спрощення державної легітимації суб'єктів морської агентської діяльності;

- зроблено висновок про необхідність вдосконалення критеріїв віднесення агентування морського торговельного флоту до ліцензованих видів діяльності;

- запропоновано встановити певні кваліфікаційні вимоги до осіб, які здійснюють морське агентування, розробити професійний кодекс поведінки судових агентів, виходячи з їх особливого статусу і специфіки діяльності;

- внесено пропозицію щодо необхідності регулювання діяльності судових агентів на законодавчому рівні, а не на рівні підзаконних нормативно-правових актів;

- розроблено рекомендації по розширенню глави Кодексу торговельного мореплавства України з питань морського агентування та внесення до неї положень, котрі визначають поняття судового агента і морського агентування та встановлюють його особливе становище у сфері управління морським транспортом;

- обґрунтовано доцільність використання міжнародних стандартів, спрямованих на уніфікацію, підвищення ефективності і водночас на спрощення процедури державного регулювання морського агентування.

Практичне значення отриманих результатів. Дисертація містить обґрунтовані висновки і пропозиції щодо вдосконалення нормативної бази морського агентування. Висновки, пропозиції і рекомендації можуть бути використані при здійсненні адміністративної реформи в Україні та реформи адміністративного й морського права України, насамперед при вдосконаленні Кодексу торговельного мореплавства України, Митного кодексу України та інших актів, поліпшення практики здійснення морського агентування, а також діяльності органів виконавчої влади по контролю за агентуванням морського торговельного флоту.

Положення дисертації вже використовуються в навчальному процесі Одеської національної юридичної академії при викладанні курсу "Морське право" та спецкурсу "Організаційно-правові основи морського агентування», а також можуть бути застосовані в навчальному процесі інших вищих юридичних і морських навчальних закладів України.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації доповідалися на кафедрах морського та митного права Одеської державної юридичної академії, на 1-й (1998 р.), 2-й (1999 р.) та 3-й (2000 р.) щорічних наукових конференціях професорсько-викладацького складу та аспірантів Одеської державної юридичної академії. Дисертант також виступав з доповідями з теми дисертації на міжнародних науково-практичних конференціях "Митні операції на морському транспорті" (Одеса, 1999 р.), "Митна справа в Україні: сучасні проблеми та шляхи вдосконалення" (Дніпропетровськ, 1999 р.), "Систематизація законодавства в Україні: проблеми теорії і практики" (Київ, 1999 р.).

Публікації. Основні положення дисертації викладено в одному навчально-методичному посібнику і восьми наукових статтях, шість із яких містяться у фахових виданнях, перелік яких затверджено ВАКом України.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, які об'єднують чотирнадцять підрозділів, висновків та списку використаних джерел.

Загальний обсяг дисертації – 180 сторінок, список використаних джерел – 13 сторінок (153 найменування).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовуються актуальність теми, аналізується стан її дослідження, визначаються мета і задачі, наукова новизна, теоретичне і практичне значення роботи, характеризується апробація результатів дослідження, вказується кількість публікацій з теми дисертації.

У першому розділі “Поняття і сутність морського агентування”, що складається з чотирьох підрозділів, досліджується новий для адміністративно-правової науки інститут – морське агентування як специфічна сфера підприємницької діяльності, пов'язана з виконанням судновими агентами функцій особливого характеру.

У підрозділі 1.1. “Проблеми термінології і визначення поняття суднового агента” розглядається й уточнюється понятійно-термінологічний апарат інституту морського агентування, виявляються та систематизуються основні ознаки, що характеризують діяльність суднових агентів та визначають їх місце й роль у системі управління морським транспортом, підкреслюються особливості діяльності з агентування суден.

Проводиться аналіз термінології, що застосовується до морського агентування в різних країнах світу, вказується на різноманітність найменувань на позначення даного виду діяльності та на необхідність встановлення єдиної термінології, зокрема, в Україні. З цією метою уточнюється зміст понять “судновий агент” і “морське агентування”, застосування яких, на думку дисертанта, найповніше відображає сутність даного виду діяльності.

Дисертантом підкреслюється, що основні елементи, котрі розкривають сутність діяльності суднового агента, повинні бути відображені у визначенні поняття суднового агента в законодавстві України.

На думку дисертанта, заслуговує особливої уваги специфічний характер діяльності суднових агентів. Встановлюється, що ряд функцій агента має адміністративний характер. Це виконання так званого «очищення» судна, тобто надання допомоги судну в проходженні всіх митних, прикордонних,

санітарних та інших формальностей. Особливо підкреслюється, що судовий агент є активним учасником адміністративних процедур, пов'язаних із проведенням усіх необхідних видів контролю, який здійснюється органами виконавчої влади при заході судна до порту та виході його з порту.

При цьому констатується, що в багатьох країнах світу ця діяльність відокремлена та здійснюється особами, які перебувають на державній службі (наприклад, у Франції – морськими присяжними маклерами). Відзначається, що таке розмежування характеру морської агентської діяльності багато в чому впливає на розуміння сутності судового агента і тому повинне бути відображене у визначенні. У результаті проведеного дисертантом аналізу розробляється і доводиться визначення поняття судового агента.

З урахуванням різноманітності роботи, яку виконують судові агенти, та проявів морської агентської діяльності, дисертантом у підрозділі 1.2. “Критерії класифікації і види судових агентів” проводиться класифікація судових агентів, визначаються основні їх види на підставі виділення наступних критеріїв: вид діяльності, вид судноплавства, порядок призначення, обсяг повноважень, ступінь відповідальності та інші.

У підрозділі 1.3. “Специфіка морських агентських відносин” відзначається, що судові агенти виступають при обслуговуванні морського судна як представники судовласника перед різного роду організаціями й особами, які мають відношення до агентованого судна. У результаті складаються внутрішні і зовнішні відносини судового агента. Внутрішні відносини – це взаємовідносини агента із судовласником, зовнішні – відносини судового агента з третіми особами, більшість із яких є адміністративно-правовими відносинами, бо складаються у сфері виконавчої влади, а стороною цих відносин є суб'єкти адміністративної влади (Бахрах Д.М.), на що, однак, ніколи не зверталася увага в адміністративно-правовій науці.

У зв'язку з цим особлива увага приділяється аналізу взаємодії судового агента з усіма видами офіційних властей, які є носіями адміністративних функцій (митні, прикордонні, санітарні й інші служби), розкривається характер цих правовідносин. Вказується, що в цих відносинах знаходить вираження публічно-правовий інтерес. Відзначається, що ці адміністративно-правові відносини виникають не просто у сфері державного управління, межі якої дуже широкі, а у зв'язку із вчиненням суб'єктами виконавчої влади своєї управлінської компетенції (Альохін А.П.). При цьому має місце односторонній порядок виникнення адміністративно-правових відносин. Наприклад, спричиняє виникнення адміністративно-правових відносин звертання судового агента до органу виконавчої влади, до компетенції якого належить проведення відповідного контролю, пов'язаного

з проходженням агентованим судном офіційних формальностей при заході до порту і виході з порту.

Дисертантом підкреслюється необхідність, у рамках проведення реформи адміністративного права України, урегулювання адміністративних процедур проходження митного, прикордонного, санітарного контролю суднами, із визначенням у них ролі і місця судових агентів, тим більше що чинне адміністративне законодавство зобов'язує судових агентів брати участь у цих процедурах, однак не передбачає форми такої участі.

Також вказується, що до адміністративно-правових відносин, що складаються за участю судового агента, належать і відносини, котрі виникають у зв'язку зі здійсненням органами виконавчої влади діяльності з надання «управлінських послуг», тобто послуг, пов'язаних з юридичним оформленням умов, необхідних для реалізації суб'єктами морської агентської діяльності своїх прав. Це відносини з організації суб'єкта морської агентської діяльності, його легітимації (реєстрації, ліцензування), тарифного регулювання, ведення звітності, встановлення порядку і правил виходу на ринок із послугами. Характер цих відносин визначає необхідність їх державного регулювання, однак специфіка цих відносин ніколи раніше не була об'єктом окремого наукового дослідження, незважаючи на те, що за сучасних умов державне регулювання морського агентування змінило свій характер і обсяг.

У підрозділі 1.4. «Загальна характеристика функцій судових агентів» вказується, що судовими агентами виконуються численні та різноманітні функції.

Приступаючи до загальної характеристики і класифікації функцій судового агента, дисертант визначає функції судового агента як процес діяльності судового агента, спрямований на здійснення його завдань, відзначає, що внаслідок специфіки і різноманітності функцій судових агентів, морське агентування виділене у самостійний вид діяльності.

Характеризуючи функції судових агентів, дисертант систематизує їх відповідно до найбільш поширеної щодо практичного застосування класифікації функцій судового агента до прибуття судна до порту, у період його стоянки в порту і після відходу судна з порту, а також за іншими критеріями. При цьому проводиться порівняльний аналіз комплексу функцій, що склалися у світовій практиці, і функцій судових агентів, визначених чинним законодавством України.

Необхідним, на думку дисертанта, є виділення і закріплення в нормативно-правових актах України функцій судового агента, що мають адміністративний характер, за участю судового агента в адміністративних процедурах, пов'язаних з агентованим судном.

Звертається увага на те, що в адміністративно-правовій науці відсутня будь-яка систематизація функцій суднового агента і, що дуже важливо, не виділено функцій суднового агента, котрі мають адміністративний характер. У той же час існування таких функцій багато в чому визначає специфіку морської агентської діяльності.

Другий розділ “Джерела правового регулювання морського агентування: історія і сучасність” складається з трьох підрозділів. Його присвячено розгляду й аналізу історичного та зарубіжного досвіду виникнення і становлення морського агентування.

У підрозділі 2.1. “Історичні передумови морського агентування як самостійного виду діяльності” відзначається, що виникнення інституту морського агентування нерозривно пов’язано з розвитком торговельного мореплавства.

Досліджуючи правила морської торгівлі різних часів і народів, збірники морських звичаїв різних країн, дисертант виявляє положення, що свідчать про становлення інституту морського агентування.

Зокрема, відзначається, що відомості про суднових агентів можна знайти в Збірнику морських звичаїв Іспанії XIV ст., у якому міститься перелік функцій, що виконує так званий морський писар (*scribanus*). До них належать: стягнення фрахту, розпорядження залишеним вантажем для покриття фрахту, забезпечення судна технічним і продовольчим постачанням.

Вказується також, що у Франції в Статуті міста Марселя й Ордонансі Філіпа IV, а також у пізніших юридичних актах зустрічається згадка про офіційного представника морського оператора на березі. Судновим агентам присвячено цілі розділи в Едикті 1657 року й Ордонансі 1681 року.

У дисертації підкреслюється, що зі становленням суверенних держав внутрішньодержавне законодавство витиснуло норми звичаєвого права, які регулювали питання морського агентування, у той же час запозичаючи багато з них. Робиться висновок про те, що наприкінці XIX ст. морське агентування сформувалося як самостійний вид діяльності.

У підрозділі 2.2. “Становлення вітчизняного законодавства, що регулює діяльність суднових агентів” досліджується процес становлення вітчизняного морського законодавства і проводиться аналіз правових джерел, починаючи від договорів із Візантією до сучасності, що в тій чи іншій мірі регулюють діяльність суднових агентів.

У роботі відзначається, що в той час мало місце недостатнє регулювання вітчизняним законодавством відносин з морського агентування та широке використання іноземних звичаїв відносно діяльності суднових агентів.

Дисертант підкреслює, що навіть після проведення в Росії кодифікаційних робіт у галузі морського права і видання Зводу законів Російської імперії під загальним найменуванням "Про договори і зобов'язання особливі щодо торговельного суднобудування і мореплавства" (який згодом дістав назву "Про морську торгівлю"), де були зібрані норми морського права, що містилися в нормативних актах, виданих у період із 1722 р. до 1830 р., морське агентування не знайшло належного відображення в законодавстві того часу.

Особлива увага приділяється дисертантом діяльності судових агентів у період існування СРСР. Підкреслюється специфіка морської агентської діяльності в той період у зв'язку зі здійсненням морського агентування в рамках державної монополії. При цьому проводиться аналіз організації монополії агентування і порядку розподілу агентських функцій. Відзначається, що агентування іноземних суден у портах СРСР здійснювалося Головним морським агентством "Інфлот"; агентування радянських суден у портах СРСР – Службою по обслуговуванню транспортного флоту ММФ СРСР – "Трансфлот"; організація агентування радянських суден в іноземних портах – ВЗО "Совфрахт". Проводиться ретельний аналіз нормативно-правових актів, що регулюють діяльність зазначених організацій у сфері морського агентування, встановлюються правові підстави їх діяльності, співвідношення компетенції. Відзначається, що морське агентування в СРСР регулювалося на рівні підзаконних актів, що видавалися, насамперед, Міністерством морського флоту СРСР. Вказується, що радянськими кодексами торговельного мореплавства правовідносини з агентування морських суден практично не регулювалися. Основними актами в галузі морського агентування були відомчі інструкції, а також типові статuti державних підприємств, що виконували функції судових агентів у СРСР.

У підрозділі 2.3. "Сучасна регламентація морського агентування в зарубіжних країнах" дисертант докладно зупиняється на аналізі основних правових джерел зарубіжних держав з метою виявлення специфіки здійснення морської агентської діяльності і правового регулювання морського агентування в окремих країнах, розглядаючи їх у контексті загальноприйнятої тенденції віднесення до англосаксонської і континентальної систем права.

У даному підрозділі приділяється увага, у першу чергу, Великобританії з урахуванням того, що багато основних принципів її "загального права", в частині регулювання агентських відносин, сприйняті в країнах англосаксонської системи права.

У дисертації підкреслюється і підтверджується, що в країнах континентальної системи права (Франція, Голландія, Бельгія, Данія, Швеція, Норвегія, Ісландія, Німеччина, Італія, Іспанія, Польща, Болгарія) правова регламентація діяльності суднових агентів у своїх деталях різна. Однак, за всієї різноманітності засобів і методів правового регулювання морського агентування, дисертант виділяє спільні риси, що складають правовий статус суднових агентів у тій чи іншій країні і, таким чином, зараховує країни континентальної системи права за правовим регулюванням морського агентування до певних груп.

Дисертантом пропонуються конкретні критерії подібної диференціації, якими служать, по-перше, специфіка термінології, що застосовується до морського агентування; по-друге, наявність функцій суднових агентів, які виконуються тільки державними службовцями та мають адміністративний характер, або виділення (відокремлення) такої функції суднових агентів, як "очищення" суден у виняткову компетенцію певних осіб, задля здійснення якої потрібен спеціальний дозвіл державних органів; по-третє, специфіка здійснення діяльності в галузі морського агентування, при якій усі функції суднових агентів здійснюються в порядку вільного підприємництва з урахуванням особливостей державного регулювання.

У результаті проведеного в даному підрозділі дослідження дисертант доходить висновку про термінологію і поняття судового агента, правовий статус суднових агентів, тенденції державного регулювання морського агентування в зарубіжних країнах.

Розгляд і з'ясування природи цих питань у зарубіжних країнах, на думку дисертанта, тим більш актуальні, що за сучасних умов відзначається спільна для всіх правових систем зарубіжних країн тенденція збільшення владного регулювання державою економічної сфери. З огляду на наявність в Україні подібних вимог, однак, не до виконання окремих видів морської агентської діяльності, а до морського агентування в цілому (необхідність одержання ліцензії на агентування морського торговельного флоту і виконання ліцензійних умов), дисертант вважає особливо важливим з'ясування правомірності розширення державного впливу на морське агентування.

У рамках даного підрозділу дисертант окремо розглядає питання державного регулювання морського агентування в Росії, що має особливий порівняльний інтерес, тому що у законодавстві Росії враховані сучасні міжнародні стандарти морського агентування, зокрема, Мінімальні стандарти ЮНКТАД стосовно суднових агентів. Підкреслюється досягнення російського законодавця у виробленні єдиної термінології, а також вказується, що в Росії велика увага приділяється адміністративно-

правовому регулюванню підприємництва у сфері морського транспорту і, зокрема, морського агентування.

Подається пропозиція про доцільність використання корисного зарубіжного досвіду, з урахуванням національних умов і особливостей ринкової економіки в Україні.

Третій розділ дисертації “Адміністративно-правове регулювання морського агентування в Україні” складається з п'яти підрозділів.

У підрозділі 3.1. “Поняття та зміст адміністративно-правового регулювання морського агентування» дисертант висвітлює проблеми адміністративно-правового регулювання діяльності суднових агентів в Україні, наводить поняття і розкриває зміст адміністративно-правового регулювання (Тихомиров Ю.О.), його призначення і проявів у сфері морського агентування.

Дисертант обґрунтовує й аргументує необхідність державного впливу на діяльність суднових агентів та підтримує думку професора В.Б. Авер'янова про недоцільність ослаблення у зв'язку з ринковою трансформацією економіки управлінсько-регулятивної функції держави. У зв'язку з цим відзначається, що для правового регулювання важливо усвідомити цілі та межі впливу, чітко окреслити можливості і засоби державного впливу і контролю.

Розвиваючи думку багатьох юристів, дисертант відзначає, що одним із найважливіших засобів впливу держави на морське агентування є право та виділяє організаційно-правові засоби регулювання морського агентування, спираючись на загальні положення теорії права (Алексеев С.С.).

Адміністративно-правове регулювання морського агентування, на думку дисертанта, здійснюється шляхом: державної реєстрації, ліцензування морського агентування, антимонопольного регулювання, податкового регулювання морської агентської діяльності, тарифного регулювання діяльності суднових агентів, державного контролю за агентським обслуговуванням суден, застосування мір адміністративної відповідальності.

У дисертаційному дослідженні підкреслюється, що правові засоби, встановлені в чинному законодавстві, можуть забезпечити морське агентування тільки за наявності відповідного ефективного організаційного механізму по їх застосуванню в практиці, який містить певну організаційну структуру, повноваження відповідних органів.

Дисертант висвітлює тенденції реформування державного регулювання у сфері підприємництва, пріоритетним напрямком якого є дерегулювання. Відзначається, що в результаті здійснення регулятивної реформи слід забезпечити оптимальне втручання органів виконавчої влади в діяльність суднових агентів, установити належне регулювання морських агентських

відносин, усунути перешкоди, серед них і адміністративні, у розвитку даного виду діяльності.

У підрозділі 3.2. “Адміністративно-правове забезпечення реалізації права на здійснення морського агентування в Україні” вказується, що інтеграція України у світове співтовариство, початок ринкових реформ – все це обумовило не тільки оновлення адміністративно-правових норм, але й створення зовсім нових, що відповідають світовим стандартам й вимогам. Підкреслюється, що ці стандарти, як і вся чинна міжнародна (світова) правнича система, будуються на принципах захисту прав людини (Долін Є.В.).

У зв'язку з цим дисертант визначає коло нормативно-правових актів України, що закріпили право на здійснення морського агентування. Вказується, що з прийняттям Закону України “Про підприємництво” у 1991 році було ліквідовано державну монополію на здійснення морського агентування, що визначило його правове регулювання як виду підприємницької діяльності.

Відзначається, що право на здійснення підприємницької діяльності належить в Україні до категорії суб'єктивних прав людини і громадянина, які мають насамперед конституційну базу.

У результаті аналізу чинного законодавства України встановлюється, що право на здійснення агентування морського флоту мають суб'єкти підприємницької діяльності (фізичні особи і юридичні особи, незалежно від форми власності), які одержали відповідну ліцензію у порядку, визначеному законодавством України.

Визначаючи першочергові заходи, спрямовані на забезпечення реалізації права на здійснення морського агентування в Україні, дисертант вказує, що необхідно забезпечити поступовий перехід від регулювання морського агентування за допомогою відомчих актів до законодавчого регулювання, виключити необґрунтоване втручання органів, які здійснюють контрольні функції в діяльність суб'єктів морської агентської діяльності.

У розділі 3.3. “Адміністративна відповідальність суб'єктів морської агентської діяльності” встановлюється, що підстави адміністративної відповідальності судових агентів здебільшого містяться в нормативному масиві, який знаходиться за межами Кодексу України про адміністративні правопорушення, та передбачаються в законах, що регулюють різні аспекти діяльності суб'єктів підприємництва.

Вказується, що в законодавстві України передбачено різні адміністративні примусові заходи, котрі застосовуються при порушенні судовими агентами антимонопольного, податкового законодавства, а також законодавства, що встановлює порядок державної реєстрації і

здійснення ліцензованих видів діяльності. При цьому має місце наявність певних прогалин у законодавстві, яке встановлює адміністративну відповідальність, у зв'язку з тим, що суб'єктами морської агентської діяльності можуть бути як фізичні, так і юридичні особи, у той час як у чинному законодавстві практично відсутні загальні норми, що визначають підстави адміністративної відповідальності юридичних осіб.

Однак, відсутність юридичних осіб серед суб'єктів адміністративної відповідальності, передбачених КПАП України, ще не свідчить про неможливість їх бути такими. Можна вважати, що відповідальність суб'єктів морської агентської діяльності (також і юридичних осіб), передбачена окремими актами законодавства України.

Відзначається, що питання адміністративної відповідальності суб'єктів підприємницької діяльності досить дискусійні і широко досліджуються останнім часом (Додін Є.В., Ківалов С.В., Санахметова Н.О., Лук'янець Д.Н. та ін.). Виходячи з цього, дисертант тільки висвітлює питання адміністративної відповідальності суб'єктів морської агентської діяльності і наводить перелік адміністративно-правових заходів, застосування яких можливе стосовно судових агентів.

У підрозділі 3.4. "Легітимація діяльності судових агентів" дисертантом розглядаються питання державної реєстрації суб'єктів морської агентської діяльності і ліцензування морського агентування, а також висвітлюються основні проблеми правового регулювання їх здійснення.

Дисертант звертає увагу на правове значення державної реєстрації суб'єктів морської агентської діяльності. Відзначається, що українське законодавство виходить із того, що для здійснення морського агентування необхідно насамперед бути зареєстрованим як суб'єкт підприємницької діяльності. У зв'язку з цим дисертантом визначаються цілі державної реєстрації та, на підставі аналізу ряду нормативних актів, наводиться процедура державної реєстрації суб'єктів морської агентської діяльності.

Дисертант відзначає, що Закон України "Про підприємництво" передбачає ліцензування діяльності по агентуванню суден. Вказується, що стосовно ліцензування морського агентування в останні роки характерна динаміка норм законодавства (багаторазове внесення змін до Закону України "Про підприємництво" і видання відомчих нормативних актів, що стосуються питань ліцензування діяльності судових агентів). Тому в дисертації особлива увага приділяється виявленню причин і наслідків нестабільності законодавства в цій галузі на основі детального розгляду всієї історії ліцензування морського агентування в Україні.

Аналізуючи процес ліцензування морської агентської діяльності в Україні, дисертант виділяє ряд проблем, пов'язаних із правовим

регулюванням ліцензування морського агентування. Вказується, що стосовно ліцензування окремих видів діяльності одним із найскладніших є питання про підстави визнання тієї чи іншої діяльності такою, яка підлягає ліцензуванню.

Відзначається, що самий факт ліцензування морської агентської діяльності не знаходить достатнього поширення у світовій практиці і не відповідає основним критеріям ліцензування окремих видів діяльності в Україні, встановлених Законом України "Про підприємництво".

У плані вдосконалення законодавства дисертант пропонує як критерій визнання того чи іншого виду діяльності ліцензованим наявність публічного інтересу стосовно розглядуваного виду діяльності.

Відзначається, що як і раніше актуальним в Україні залишається питання про розмір плати за видання ліцензії на здійснення агентування морського торговельного флоту. На думку дисертанта, він повинен бути єдиним для всіх видів підприємницької діяльності, що підлягають ліцензуванню, та не перевищувати розміру витрат, яких зазнали державні органи у зв'язку з оформленням і виданням ліцензії.

У підрозділі 3.5. "Особливості антимонопольного, податкового і тарифного регулювання морського агентування" приділяється увага таким питанням адміністративно-правового регулювання морського агентування як антимонопольне регулювання морського агентування, правові основи податкового регулювання морської агентської діяльності, тарифне регулювання діяльності суднових агентів.

Відзначається, що правове регулювання підприємницької діяльності в Україні здійснюється з метою забезпечення свободи конкуренції між підприємцями, недопущення монополізму та захисту прав споживачів.

У той же час, на думку дисертанта, стосовно морського агентування питання вирішується не так однозначно. Динаміка норм законодавства, що стосується питань ліцензування морського агентування, свідчить про те, що законодавець тривалий час не міг віддати перевагу: державній монополії чи розвитку конкуренції та сприянню створенню підприємств різних форм власності, що займаються морським агентуванням. Для вирішення цієї проблеми дисертант пропонує врахувати досвід зарубіжних країн.

Звертається увага на те, що монополізм в агентуванні характерний для країн, що розвиваються. Дисертант підкреслює, що морські країни СНД, колишньої РЕВ, Причорномор'я, Балтики, які є ближчими до України за соціально-економічним становищем, проблемами, традиціями, давно вже відмовилися від монополізму в морському агентському бізнесі.

Для підтвердження своїх доводів, дисертант проводить аналіз систем антимонопольних заходів, зафіксованих у законодавстві ряду зарубіжних

країн у порівнянні з комплексом антимонопольних заходів, передбачених законодавством України, які після скасування монополії держави на морське агентування в Україні повною мірою поширюються на суднових агентів.

Характеризуючи правові основи податкового регулювання морської агентської діяльності, дисертант визначає цілі податкового впливу і встановлює коло податків і зборів, що поширюються на морське агентування в Україні. Особливої уваги, за думкою дисертанта, заслуговують питання оподаткування податком на додану вартість послуг, наданих судновим агентом у порту та за його межами судновласнику, у залежності від того, чи є він резидентом або нерезидентом України. Дисертантом проводиться докладний аналіз нормативно-правових актів, виявляються особливості оподаткування послуг, що надаються судновими агентами.

Розкриваючи зміст тарифного регулювання морського агентування, дисертант відзначає, що в Україні передбачено державне регулювання тарифів (плат) на послуги, що надаються судновими агентами та характеризуються особливості застосування ставок плат за агентування суден залежно від типів суден і операцій, проведених із суднами в портах (вантажні, пасажирські).

У той же час відзначається, що практика встановлення тарифів на агентування суден державними органами не має широкого застосування в розвинених країнах, де, як правило, тарифи встановлюються професійними організаціями – національними асоціаціями суднових агентів.

Розділ 4 “Удосконалення правового регулювання морського агентування” містить два підрозділи.

У підрозділі 4.1. “Проблеми морського агентування в діяльності національних асоціацій суднових агентів” підкреслюється, що при вдосконаленні правового регулювання морського агентування в Україні доцільно було б враховувати досвід інших країн у цій галузі та їх спроби удосконалити й уніфікувати організаційно-правові основи діяльності суднових агентів.

Відзначається, що вирішенням цієї проблеми в більшості країн світу займаються національні асоціації суднових агентів. Вказується, що вони значно сприяють морській агентській діяльності шляхом розроблення тарифів на агентські послуги, типових проформ агентських угод, різних правил і рекомендацій, також і стосовно взаємовідносин суднових агентів з державними органами.

Дисертант проводить аналіз діяльності ряду національних асоціацій суднових агентів: Інституту суднових і фрахтових брокерів (Великобританія), Бельгійської національної федерації асоціацій суднових

агентів і фрахтових брокерів, Асоціації суднових брокерів і агентів (США). Особливо підкреслюється роль Центрального союзу суднових маклерів ФРН у регулюванні морської агентської діяльності і професійній підготовці суднових агентів у Німеччині. Відзначається, що національні асоціації суднових агентів існують у більшості європейських країн.

Вказується, що подібного роду організацією в Україні є Асоціація морських агентств України (АМАУ). Докладно висвітлюються правові підстави діяльності цієї організації, її цілі, організаційна структура.

На думку дисертанта, видається необхідним із метою розвитку морської агентської діяльності в Україні в рамках АМАУ переглянути коло осіб, які можуть займатися морським агентуванням залежно від наявності певної освіти, запровадити кваліфікаційні вимоги до суднових агентів і провести розроблення кодексу професійної поведінки суднових агентів спираючись на досвід національних асоціацій інших країн, розширити й поглибити функціональне значення АМАУ як професійної організації суднових агентів.

Відзначається необхідність розширення співробітництва з національними асоціаціями суднових агентів різних країн і міжнародними організаціями, значення яких у регулюванні діяльності суднових агентів визначається в підрозділі 4.2. "Міжнародні стандарти морського агентування та їх застосування в Україні".

На підставі аналізу нормативно-правових актів України, що регулюють морське агентування в Україні, дисертант стверджує, що вони склалися без урахування міжнародних стандартів, які стосуються діяльності суднових агентів, розроблених міжнародними організаціями, серед яких дисертант виділяє Конференцію ООН по торгівлі і розвитку (ЮНКТАД), Балтійську і міжнародну морську раду (БІМКО), Міжнародну асоціацію суднових агентів "Малтпорт", Федерацію національних асоціацій суднових брокерів і агентів (ФОНАСБА). Підкреслюється, що у вітчизняній літературі результати діяльності цих організацій практично не висвітлені, у зв'язку з чим дисертант проводить аналіз роботи цих організацій і міжнародних стандартів, розроблених ними.

Особливу увагу дисертант приділяє Мінімальним стандартам для суднових агентів, прийнятим ЮНКТАД у 1988 році. Відзначається, що зазначені стандарти передбачають урегулювання діяльності суднових агентів з таких питань: визначення поняття судового агента; установлення професійних і фінансових стандартів для суднових агентів; дотримання Кодексу професійної поведінки; забезпечення виконання зазначених стандартів.

Дисертант звертає увагу на те, що Мінімальні стандарти ЮНКТАД служать керівними принципами для національних властей, які здійснюють

ліцензування і реєстрацію суднових агентів у встановленні національних стандартів.

На підставі проведеного аналізу дисертантом робиться висновок про необхідність визнання даних стандартів як обов'язкових для застосування в Україні, що безумовно стало б важливим кроком на шляху вдосконалення правового регулювання морського агентування в Україні .

У висновках узагальнюються результати дисертаційного дослідження, формулюються рекомендації щодо їх наукового і практичного застосування для успішного здійснення адміністративної реформи в Україні.

Дисертант дає оцінку практиці державного регулювання морської агентської діяльності в Україні, визначає шляхи оптимізації законодавства, що стосується морського агентування, через вироблення єдиної термінології і поняттєвого апарату, відображення в законодавстві адміністративно-правового статусу суднового агента, диференціації і закріплення його функцій, спрощення процесу легітимації суб'єктів морської агентської діяльності.

Підкреслюється необхідність впровадження адекватних кваліфікаційних вимог до суднових агентів, їх професійного рівня і фінансового стану.

Робляться висновки про необхідність вдосконалення на законодавчому рівні критеріїв зарахування агентування морського торговельного флоту до ліцензованих видів діяльності, висловлюються пропозиції про внесення змін і доповнень до чинних нормативно-правових актів, що регулюють діяльність суднових агентів, про необхідність використання міжнародних стандартів, спрямованих на підвищення ефективності та, одночасно, на спрощення процедури державного регулювання цього виду діяльності з метою створення необхідних умов для розвитку морського агентування в Україні.

СПИСОК ОПУБЛИКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

- 1.Сергеєва Н.М. Деякі аспекти ліцензування морського агентування // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 1999. – № 3. – С. 68 – 73.
- 2.Сергеєва Н.М. Діяльність міжнародних організацій по розробленню уніфікованих міжнародних документів, що регулюють морське агентування // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 1999. – № 4. – С. 139-142.
- 3.Сергеєва Н.Н. Организационно-правовые основы морского агентирования: Учебно-методическое пособие. – Одесса: Юрид. лит., 1999. – 30 с.
- 4.Сергеєва Н.Н. Понятие и сущность морского агентирования // Актуальные проблемы политики. – 1999. – № 6-7. – С. 164 – 172.

5.Сергеева Н.Н. Правовое регулирование морского агентирования в России // Актуальні проблеми держави та права: Зб. наук. праць – Одеса, 1999. – Вип. 6. – Ч.2. – С. 196 – 203.

6.Сергеева Н.Н. Правовые аспекты морского агентирования в деятельности международных организаций // Торговое мореплавание. – 1999. – № 1. – С.27- 33.

7.Сергеева Н.М. Проблеми вдосконалення законодавства України в галузі морського агентування // Систематизація законодавства в Україні: проблеми теорії і практики. Матеріали науково-практичної конференції. – К.: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1999. – С. 559 – 563.

8.Сергеева Н.Н. Совершенствование правового регулирования морского агентирования // Юридический вестник. – 1999. – № 3. – С. 76 – 79.

9.Сергеева Н.Н. Становление отечественного законодательства в области морского агентирования // Актуальные проблемы политики. – 2000. – № 8. – С.249 – 253.

АНОТАЦІЇ

Сергеева Н.М. Організаційно-правові основи морського агентування. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право. – Одеська національна юридична академія, Одеса, 2000.

У дисертації проводиться аналіз організаційно-правових основ морського агентування – інституту адміністративного права, регулювання якого істотно змінилося за останні роки.

Комплексно розглядаються взаємовідносини держаних органів і суднових агентів при здійсненні адміністративно-правового регулювання морського агентування, визначається специфіка організаційно-правових засобів і методів регулювання діяльності суднових агентів та пропонуються заходи щодо вдосконалення законодавства України з питань морського агентування.

Ключові слова: морське агентування, судновий агент, адміністративні функції, адміністративно-правове регулювання, державний вплив, організаційно-правові основи, адміністративна відповідальність, підприємництво, ліцензування, міжнародні стандарти.

Сергеева Н.Н. Организационно-правовые основы морского агентирования. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.07 – теория управления; административное право и процесс; финансовое право. – Одесская национальная юридическая академия, Одесса, 2000.

В диссертации проводится анализ организационно-правовых основ морского агентирования – института административного права, регулирование которого существенно изменилось в последние годы.

Комплексно рассматриваются взаимоотношения государственных органов и судовых агентов при осуществлении административно-правового регулирования морского агентирования, определяется специфика организационно-правовых средств и методов регулирования деятельности судовых агентов и предлагаются меры по совершенствованию законодательства Украины по вопросам морского агентирования.

Ключевые слова: морское агентирование, судовой агент, административные функции, административно-правовое регулирование, государственное воздействие, организационно-правовые основы, административная ответственность, предпринимательство, лицензирование, международные стандарты.

Sergeeva N.N. Organizational and Legal Bases of Ships' Agency Service. - Manuscript.

Thesis for a Candidate of Law's degree by specialized 12.00.07 – Theory of Management; Administrative Law and Process; Financial Law. – Odessa National Law Academy, Odessa, 2000.

From the point of view of the science of administration and law and the science of maritime law this paper is the first complex research of organizational and legal bases of ships' agency service.

It is noted that in the legal literature, as a whole, problems of ships' agency service have not been discussed from the standpoint of its organizational and legal bases, therefore the science of law has no developed conceptual provisions connected with organizational and legal status of a ship agent, there are no elaborations as for specificity of the state regulation of ships' agency service, its foundations and limits.

The thesis discloses the notion substance of a ship agent, clarifies the essence of ships' agency service, points out specific functions of a ship agent which are of administrative nature.

There are revealed historical preconditions of ships' agency service, the history of legal regulation of ships' agency service is given, the process of ships' agency service formation as an independent kind of activity is discussed.

The thesis lists the comparative characteristic of legal acts, as well as methods of state regulation of ships' agency service in various countries of the world: Belgium, Great Britain, Germany, Holland, Denmark, Italy, Russia, France, Sweden, Japan.

There is given an analysis of effective normative legal acts of Ukraine which establish the procedure for implementation of ships' agency service in Ukraine, as well as legal means of its state regulation are determined.

The thesis gives compound consideration of mutual relations between state bodies and ship agents when implementing processes of state registration of subjects of ships' agency service, licensing of ships' agency service, control on the part of authorized state bodies over the activity of ship agents and implementation of other means and methods of administrative and legal regulation with respect to ship agents when they perform their functions in organizing and coordinating all operations connected with supply and services of ships, as well as proposes measures for perfection of means of legal regulation of ships' agency service and their use.

Proposals are made as for the necessity to simplify state legitimacy of the subjects of ships' agency service activity, to perfect criteria for referring agency service of the merchant marine to licensed types of activity, to introduce definite qualification requirements to persons exercising ships' agency service, to adopt a professional code of conduct for ship agents proceeding from their special status and specifics of activity, as well as the necessity to observe international standards for ship agents.

Key words: ships' agency service, ship agent, administrative functions, administrative and legal regulation, state influence, organizational and legal bases, administrative responsibility, enterprise, licensing, international standards.